

MİLLÎ EDEBİYAT DÖNEMİNİ HAZIRLAYAN TARİHÎ VE KÜLTÜREL OLGULARA GENEL BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Rıza FİLİZOK

1) Avrupa'daki Gelişmelerin Etkileri

Millî Edebiyat akımı, Tanzimatla başlayan Batılılaşma hareketlerinin tabii bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir fikir, dil ve edebiyat hareketidir. Osmanlı aydınları Batı'yı bir model olarak görmeye başladıkları devirde Batı toplumları bütün kurumlarını millet esasına göre düzenlemişlerdi. Batı'daki siyasî hayat, kültür hayatı, ticarî hayat, bütün sosyal kurumlar, "millet", "halk", "vatan" gibi yeni kavramların etrafında kurulmuştu. Osmanlı aydınları Tanzimattan sonra bu gerçeği yavaş yavaş kavramağa başladılar, bu kavramları kendi gerçeğimize göre yorumlamaya başladılar. Batı'yı örnek olarak aldıklarından rejim meselesinde kesin çözümün parlamenter idare olduğu fikrine ulaştıkları gibi, sosyal ve siyasî şartların zorlamasıyla kurulması gereken sosyal birliğin de millet olduğu düşüncesine vardılar.

Modern vatancılık anlayışı önce İngiltere'de sonra Fransa'da gelişmişti. Buna bağlı olarak kral, tek başına devleti temsil etmekten çıkmış, "millet-devletler" kurulmuştu.¹ İngiltere ve Fransa çok dilli ülkeler olduklarından dil birliğinden ziyade başlangıçta "vatan birliği"ni ön plâna alıyorlar, milliyetçilikten ziyade vatanperverlik üzerinde duruyorlardı. Bu durum, Osmanlı imparatorluğuna da uygun düşüyordu. Şinasi ve Namık Kemal gibi Türk aydınları da aynı endişelerle millet kavramından çok vatan kavramı üzerinde durmuş,² birçok Osmanlı aydını Osmanlı vatancılığı fikrini savunmuştur. Ancak Tanzimat yazarları, geleneğe dayanmayan bu fikri, İslamcılık fikriyle desteklemişlerdir. Osmanlı imparatorluğundaki azınlıklar arasında daha çok dile dayanan bir milliyetçilik anlayışının gelişmesinden sonra Türk aydınları da milliyetçilik düşüncesine yönelmişlerdir.

Batı'da Türk tarihi ve Türkoloji sahalarında yapılan araştırmaların artması, Türkiye'de Milliyetçilik fikrinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Ziya Gökalp'a göre Avrupa'da Türk kültürüne karşı beslenen sempati sonucunda ortaya çıkan "Turquerie" hareketi Türk aydınlarının dikkatini Türk kültürüne ve Türk kültürünün maddî unsurları üzerine çekmişti. Ayrıca Avrupalı ressam, romancı, tarihçi, filozof ve şairlerin Türklerle ilgili eserleri de Türk aydınlarını kendi kültürleri üzerinde düşünmeğe sevketmiştir. Rusya'da, Almanya'da, Macaristan'da, Danimarka'da, Fransa'da,

¹Bernard Levis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.331.

²Ahmet Hamdi Tanpınar, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1956, ss-155-432.

İngiltere'de birçok bilim adamı eski Türklere, Hunlara, Moğollara dair araştırmalar yapmışlar, Türklerin yarattığı medeniyetleri, kurdukları devletleri ortaya çıkarmışlardır. Fransız tarihçilerinden Deguignes, Türk tarihi ile ilgili olarak "Hunların, Türklerin, Moğolların vesair Tatarların Tarih-i Umumisi" adlı bir eser yayınladı.³ İngiliz bilginlerinden Arthur Lumley Davids "Grammar of the Turkish Language" adlı Türk dili gramerini hazırladı ve III. Selim'e ithaf etti. "Kitab'ül İlm'in Nâfi" adıyla anılan ve Sultan Mahmut devrinde Fransızcaya da çevrilen bu genel Türk dilbilgisi, Türk aydınları üzerinde büyük bir tesir bırakmıştı.⁴ Bunun ardından Fuat ve Cevdet Paşa'lar "Kavaid-i Osmaniye"yi yazdılar. Ali Suavi, kendisini Türkçülük hareketinin öncüleri arasına sokan Ulûm gazetesindeki eski Türk tarihiyle ilgili yazılarını yazarken Arthur Lumley Davids'in bu kitabından yararlanmıştı.⁵

Türkoloji özellikle Macaristan'da oldukça ilerlemişti. Türk, Moğol, Macar ve Fin dillerini "Turanlı" dil gurubu adı altında topluyorlardı ve 1839'dan beri Orta ve Güney Doğu Asya'daki Türk topraklarını tanımlamak için "Turan" kelimesini kullanıyorlardı. Bu görüşleri temsil eden Arminius Vambéry (1832-1913) Türkiye'de kaldığı sırada Türk aydınlarıyla görüşmüş ve fikirleriyle onları etkilemiştir.⁶

Avrupa'ya giden öğrenciler, Türk kültürü ile ilgili yayınları okuyorlar ve bu eserleri yurda sokuyorlardı. Ayrıca 1848 devriminden sonra Türkiye'ye yerleşen ve müslüman olan Macar ve Polonyalı sürgünler, Orta Avrupa'nın romantik milliyetçilik görüşlerini de beraberlerinde getirmişlerdi. Galatasaray Sultanîsi'nin kuruluşunda rol oynayan Polonyalı Hayrettin bunlardan birisiydi. Bunlardan bir diğeri olan Constantine Borzecki (Mustafa Celâleddin Paşa), "Les Turcs Anciens et Modernes" adlı bir kitap yazarak Türklerin etnik olarak Avrupa halklarıyla hısım olduklarını ileri sürmüştü. Bu kitapta Avrupalı Türkoloji bilginlerinin görüşlerine dayanılarak yazılmış Türk tarihiyle ilgili bir bölüm de bulunmaktaydı ve Türklerin tarihte oynadığı büyük rol önemle belirtiliyordu.

2) Türkçülük Hareketinin Ortaya Çıkışı

İstanbul'da Encümen-i Daniş ile yeni bir Darü'l Fünûn'un kurulması kültür hayatını zenginleştirmiş, askerî mektepler, yeni zihniyetli bir neslin yetişmesini sağlamıştı. Darü'l Fünun'da "Hikmet-i Tarih" müderrissi bulunan Ahmed Vefik Paşa,

³Hüseyin Cahit Yalçın, Deguignes'in bu kitabını Ziya Gökalp'ın tavsiyesiyle "Hunların, Türklerin, Moğolların vesair Tatarların Tarih-i Umumisi" adıyla 1923 yılında Türkçeye tercüme etmiştir.

⁴Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, Hz.: Mehmet Kaplan, İstanbul, 1976. s.2.

⁵Ahmet Hamdi Tanpınar, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1956, ss.219-222.

⁶Bernard Levis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.344.

"Şecere-i Türkî"yi şark Türkçesinden İstanbul Türkçesine çevirmiş, "Lehçe-i Osmanî" adıyla Türkçe bir sözlük hazırlamıştı. Şıpkı kahramanı Süleyman Paşa, gerekli eserleri hazırlayarak İslâmlık öncesi Türk tarihinin askerî okullarda okunmasını sağlamıştı.⁷ "Tarih-i Âlem" adlı eserinde modern Türk tarihçiliğinde ilk defa olmak üzere İslâmlık öncesi Türk tarihi ile ilgili bir bölüm bulunuyordu.

XIX. yüzyılın sonlarında, XX yüzyılın başlarında Türkçülük hareketi, ikinci bir kaynaktan Rusya Türklerinden beslenmeye başladı. Rusyadan gelen mülteci Türkler, Rus lise ve üniversitelerinde iyi bir eğitim görmüşlerdi. Rusya'daki Türkoloji çalışmalarını biliyorlardı. Ayrıca Panislâvizmin genişlemesine karşı tepki duyuyorlar, Rusyada yaygın bir halde bulunan halkçı ve devrimci fikirleri tanıyorlardı.⁸ Abdülhamid devrinde Türkiye'de Türkçülük cereyanı zayıflarken Rusya'da iki büyük Türkçü yetişmişti: Mirza Fethali Ahundof, Türkçe komediler yazıyordu ve eserleri dünya dillerine tercüme ediliyordu; İsmail Gasprinski çıkardığı Tercüman gazetesiyile Türkçülük fikrine hizmet ediyordu. Abdülhamid'in son devrinde İstanbul'da Türkçülük hareketi yeniden canlanmıştı. Rusya'dan İstanbul'a gelen ve oradaki azınlıklar arasındaki milliyetçi cereyanlardan etkilenen Hüseyinzâde Ali Bey⁹ Tıbbiyede Türkçülüğün esaslarını anlatıyordu ve Pan-Turanizm idealini "Turan" adlı şiirinde ilk defa o dile getirmişti. Akçuraoğlu Yusuf (1876-1939), Ağaoğlu Ahmet (1869-1939) gibi Rusyadan gelen göçmenler pantürkist fikirlerin Türkiye'deki Türkler arasında yayılmasına yardımcı oldu.

Türkçülük hareketinin kaynağı, sadece Batı'dan gelen milliyetçilik akımı değildi, "İttihad-ı İslâm" (Pan-İslâmizm) hareketinin de milliyetçi fikirlerin yayılmasında değişik sebeplerle payı vardı. İslâm birliği fikrinin öncülerinden olan Şeyh Cemaleddîn-i Efganî'nin faaliyetleri bu akımın hızlanmasına zemin hazırlamıştı. Mısır'da Şeyh Muhammed Abduh'u, şimal Türkleri arasında Ziyaeddin bin Fahreddin'i yetiştiren Şeyh Cemaleddin-i Efganî, İstanbul'da Mehmed Emin Bey'e halk lisanında ve halk vezniyle şiirler yazmasını tavsiye etmişti. Şeyh Cemaleddin, İslâm birliğinin Müslüman halkların eğitilmesiyle mümkün olacağına inanıyordu.

Türkçülüğün ikinci devrinde Léon Cahun'un "İntroduction à L'histoire de L'Asie «Asya Tarihine Medhal»" adlı eseri Türk düşünürleri üzerinde oldukça etkili olmuştu. Necip Asım, bu kitabın Türklerle ilgili bölümlerini birçok ilaveler yaparak 1899 yılında

⁷Başlıca eserleri: Mevani'ül İnşa(1874); Tarih-i Âlem(1874); İlm-i Sarf-ı Türkî (1876); Esmâ-yı Türkiye.

⁸Bernard Levis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.346.

⁹Ali Canip, Hüseyinzâde Ali Bey'in Ziya Gökalp Üzerindeki Etkilerini bir makalesinde etraflı bir şekilde ele almıştır. Bkz.: Ali Canip Yöntem, "Ziya Gökalp'e Türkçülüğü Aşıl原因 Adam: -Hüseyinzade Ali Bey, Ziya Gökalp'in Yetişmesinde Büyük Rol Oynamıştır. Pek Az Tanınan Ali Bey, Parmakla Gösterilecek Bir Alimdi-", Yakın Tarihimiz, C.I, 1962, ss.259-260.

Türkçeye çevirdi. İkdam gazetesini Türkçülüğün bir yayın organı haline getirdi. Emrullah Efendi ve Veled Çelebi bu sahada önemli çalışmalar yaptılar. Kemalpaşazade Sait Bey, Arapça ve Farsça karşısında Türkçeyi müdafaa etti. Bu arada İkdam gazetesi etrafında toplanan Türkçülerden Fuad Raif Bey, yanlış bir nazariyeye kapılarak dilde Tasfiyecilik fikrini ortaya attı ve Türkçülük cereyanının kıymetten düşmesine sebep oldu.

Bu sırada aydınlar arasında Türkçülük, Osmanlıcılık, İslamcılık fikirlerinden hangisinin doğru olduğu tartışılıyordu. Ali Kemal, Osmanlı birliği fikrini, Ferid Bey Türk birliği fikrini savunuyordu. Akçuraoğlu Yusuf Bey, 1904'te "Üç Tarz-ı siyaset" adlı meşhur makalesinde Osmanlıcılığın, Pan-islâmizmin, Turancılığın iyi ve kötü taraflarını tartışıyor, Türk birliği fikrine yakın görünüyordu.

II. Meşrutiyetten sonra Türkiye'de Osmanlıcılık fikri hakim olmuştu. Türk Derneği Osmanlıcılık fikirlerinin ağır bastığı günlerde kurulmuş, bundan dolayı çıkardığı mecmua başarısızlığa uğramıştı. Ayrıca dil meselesindeki tasfiyeci ve kararsız tutumunun da bu başarısızlıkta payı vardı.

31 Mart olayından sonra Osmanlıcılık fikri zayıflamaya başladı. Abdülhamid, Almanların etkisiyle İslâm birliği tezini destekledi. Gençler, Osmanlıcı ve İttihad-ı İslamcı olmak üzere iki kutba ayrıldı. Genç Kalemler hareketi, gelişmeler böyle bir noktada iken başlamıştı. Tesadüflerin yardımıyla bir araya gelen Ali Canip, Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin bütün bu dağınık faaliyetlerden daha sistemli bir fikir, dil ve edebiyat akımı yaratmışlardır.

3) Dilde Sadeleşme Yolundaki Çalışmalar

Türkçülük hareketinin kültür plânında en önemli meselesi, devrin millet anlayışında "dil" en önemli unsur olarak ortaya çıktığı için "Yeni Lisan" meselesi olmuştur. Dilin mahiyetiyle fonksiyonları konusunda Batı'da ortaya çıkan fikirlerle, Tanzimattan sonra Türk aydınlarının dil konusundaki düşünceleri Genç Kalemler mensuplarını derinden etkilemiştir. Ortaya koydukları teklif, bu iki kaynaktan gelen genel düşüncelerin bir terkiibinden ibarettir.

Tanzimattan günümüze kadar dilimizde meydana gelen değişimleri fikir tarihçileri, millet oluşun zarurî bir şartı olarak ele almaktadırlar:¹⁰ Macit Gökberk'e göre dilimizde meydana gelen değişimler, Batı medeniyeti içinde yer alışımızın, yeni bir medeniyete geçişimizin tabii bir sonucudur: "İşte dil davasının meydana çıkışını ve tarihini, yavaş yavaş millî kültürümüzün bütününü kavrayan bu "Avrupa örneğine göre

¹⁰Macit Gökberk, "Millet Oluş Yolunda Dil Davası", Türk Dili, 1 Ocak 1957, C.VI, S.64, ss.195-206.

düzenleme", başka bir deyişle : Avrupa kültür çevresine katılma olayı içinde görüp anlamamız lâzımdır. Kültür çerçevesini değiştirme gibi büyük bir sarsıntıdan dilin uzak kalamıyacağı besbellidir, çünkü dilin kültürün bütünü ile sıkı bir bağılılığı vardır. Dilde insanoğlu, içinde bulunduğu gerçek üzerine bildiklerini, düşündüklerini, hayal ettiklerini, duyduklarını ve değer vermelerini, kısaca: dünya ve hayat karşısındaki duruş ve görüşlerini objektifleştirir. Bu duruş ve görüş değişti mi, dilde de buna göre bir değişiklik olur."¹¹ Yazara göre "İslâm kültür çevresinin hayat plânı bırakılmış, bunun yerine birçok bakımlardan bunun zıddı olan başka bir hayat plânı, Batının hayat plânı alınmıştır. Batının hayat plânı "milliyet" esasına dayanıyordu. Milletler eskiden beri birer "imkân" ve "taslak" olarak mevcut olmakla birlikte bugünkü manasıyla "millet" kavramı oldukça yeniydi. Batılı milletler, uyanmışlar, kendi varlıklarını, birliklerini, özelliklerini kavramışlardı. Bu her milletin bir ferdiyet "individuum" olarak ortaya çıkması sonucunu vermiştir. Bu ferdiyet, bu karakter, özellikle "o milletin sanatında, edebiyatında, musikisinde, törenlerinde ve başlıca da dilinde" kendisini gösterir.

Avrupa milletlerin benliklerini hissettiren gelişmeler XV. yüzyılda başlamıştı. Ortaçağdaki ümmet birliği bu yüzyıldan sonra yavaş yavaş yerini millet birliğine bırakmıştır. Önce İtalya'da başlayan bu gelişmeler, zamanla Fransa, İngiltere, İspanya'ya yayılmış XIX. yüzyılda, Orta ve Doğu Avrupa'ya sıçramıştır. Tanzimat, ümmet birliğinden ayrılıp millet birliği olarak gelişmeye koyulmamızın başlangıcı mahiyetindedir. Genç Kalemler mensuplarının üzerinde en çok durdukları kavramların ferdiyet "individuum", İbda' (originalité) gibi kavramların olması tesadüfi değildir.

Tanzimatla birlikte örnek aldığımız Batı medeniyetinin bir özelliği de ilmî ve sosyal hayatta hürriyetin kazanılmış olmasıydı. Bu, yeni bir felsefe, devlet, bilim ve sanat anlayışının doğması sonucunu doğurmuştur. "Renaissance"tan sonra fertler, kiliseye bağılıktan kurtulmuş ilmî ve sosyal hayatta fert "hürriyet"e kavuşmuştur. Hür araştırmalarla bilimin gelişmesi ve geniş toplulukların bilmin sonuçlarından yararlanma arzuları millî dillerin birdenbire büyük bir önem kazanmasını sağlamıştır. Bunu millî dillerin araştırılması, incelenmesi, halk diliyle yazılmış ve söylenmiş malzemenin toplanması takip etmiştir. XIX. yüzyılda Macarlar, Çekler, Lehli, Yunanlılar aynı yolu takip etmişlerdir. Bütün bu gelişmeler, Genç kalemler mensuplarının dil karşısındaki tutumlarını etkilemiştir.

İkinci olarak, XVIII. , XIX. yüzyıllarda yapılan araştırmalar, Batı dillerinin tarihî oluşumunu da ortaya koymuştu; bu durum aydınlarımıza dilimizi Batı dilleriyle mukayese etme imkânını verdi. Batı kültüründe Latincenin oynadığı rol ile, Doğu kültüründe Arapçanın oynadığı rol mukayese edilmeğe başlandı, gelişmiş Batı dillerinin

¹¹Macit Gökberk, "Millet Oluş Yolunda Dil Davası", Türk Dili, 1 Ocak 1957, C.VI, S.64, ss.195-206.

hangi mücadelelerle kurulduğu anlaşıldı.¹² Latin yazarlarının Yunancanın tesirinden kurtulmak için giriştikleri mücadele, Fransız, Alman, Macar, Fin ve Çek yazarlarının millî bir dil yaratma gayretleri, -edebiyattaki gelişmeler edebiyatımızda nasıl bir model olarak alınmışsa- dil konusundaki faaliyetlerde bir model olarak alındı.

Modern filozoflardan önce dil, insanın düşüncelerini ifade etmeye yarayan bir öge olarak değerlendiriliyordu. Bazı filozoflar, özellikle Locke, Condillac, Destutt de Tracy dilin bizzat düşünce üzerinde çok önemli etkileri olduğunu anlamışlardı.¹³ Bu görüşler, Batı'da milliyetçilerin dile yönelmelerini hızlandırdı, millî benliği ararken dile, folklorla yöneldiler. Batı'da dilin böylece yeni bir şekilde yorumlanması Türk aydınlarını etkiledi.

Dilde sadeleşme Temayülleri Tanzimattan önce başlamıştı. III. Selim'in müverrihi Edib Efendi'ye "vekayi"i açık bir dille yazmasını tavsiye etmesi devlet idarecilerinin bu ihtiyacı ne kadar erken duyduğunu göstermektedir. Halk dilinden, Anadolu ağızlarından yararlanma bu devirde daha Mütercim Asım'ın lügat çalışmalarıyla başlamıştır. Güney Anadolu Türkleri arasında yetişen Asım, lügatinde oldukça sade bir dil kullanmış, Arapça ve Farsça kelimelere karşılık ararken, halk dilinden yararlanmıştır. II. Mahmud da yapılan yeniliklerin anlaşılması, kamu oyunun desteğinin sağlanabilmesi için sade bir dille yazılmasına taraftadı. 1832'de Takvim-i Vekayi kurulduktan sonra dilde sadelik akımı genişler. Akif Paşa'nın bazı mektupları, konuşma diliyle yazılmış olmasıyla gelecek nesiller üzerinde büyük bir tesir bırakmıştır. Mustafa Sami Efendi, sentaks itibarıyla eskiye bağlı olmakla birlikte lügat itibarıyla sade yazılar yazıyordu.

Tanzimattan sonra Reşit Paşa, devrin resmî inşasını değiştirmişti. Cevdet Paşa ile Ali ve Fuad Paşalar bu nesri devam ettirmişlerdi. Abdülmecid devrinde Tercüme Odası'nda yetişen Mustafa Refik, Namık Kemal, Edhem Pertev Paşa, Sadullah Paşa bu kalemde kısmen sade bir dil ve düzgün bir ifade eğitimi görmüşlerdi. Ziya Paşa sade bir dille yazılmasına taraftardı. Yazı dilinin sadeleştirilmesi meselesi Tanzimat aydınları tarafından esaslı bir şekilde ele alınmıştır.¹⁴ Bu devrin aydınları, kısmî bir şekilde de olsa resmî dilin, gazeteci dilinin, eğitim dilinin sadeleşmesi yolunda ciddî adımlar atılmıştır.

¹²Bu konuda geniş bilgi için bkz.:Sadri Maksudî, Türk Dili İçin, Türk Ocakları İlim ve sanat Heyeti neşriyatından, 1930, ss.11-97.

¹³Dictionnaire Universel Des Sciences, Des Lettres et Des Arts, "langage" maddesi,Paris, 1870.

¹⁴Türk dilinin sadeleşmesi konusunda bkz.: Fuat Köprülü (Köprülü-zâde Mehmed Fuad, "Millî Edebiyat cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divân-ı Türkî-i Basit", İstanbul,1928, ss.9-47.); Zeynep Korkmaz (Türk Dilinin Tarihî Akışı içinde Atatürk ve Dil Devrimi,1963); Agah Sırrı Levend (Türk Dilinin Gelişme Sadeleşme Evreleri,Ankara, 1972); Sadri Maksudî (Türk Dili İçin,1930);Enver Ziya Karal (Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu -Tarih Açısından bir Açıklama-, Bilim kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1978).

Ali Suavi, Muhbir ve Ulûm gazetelerindeki yazılarında gazetelerin halk diliyle yazılmasını, Arapça kaidelerle çoğul yapılmamasını, Türkçesi olan kelimelerin yabancı karşılıklarının kullanılmamasını istiyordu.¹⁵

Ahmet Midhat Efendi hikâye ve romanlarında devrinin en sade dilini kullanıyor, gazetelerindeki makalelerinde sade bir dille yazılması gerektiğini ifade ediyordu. Genç Kalemler tarafından üzerinde ısrarla durulacak olan dilde yabancı kurallar konusunda yazar, daha 1871 yılında, Dağarcık mecmuasında şunları söylemektedir: "Biz diyoruz ki, Arabî sarf u nahvinden izafetlerle sıfatlar ve müzekkerler ve müennesler ve müfredler ve cemi'ler Osmanlı sarf ve nahvine sokulmasa. Haniya demek istiyoruz ki, Osmanlı lisanınca bunlara ihtiyac gösterilmese, lisanımız, Şinasi merhumun sadeleştirme sadeleştirme vardırırmış olduğu derecenin daha yukarısına mutlaka varır. Bununla beraber bir kelimenin Türkçesi ve fakat ma'ruf olan Türkçesi varsa onun yerine Arapça ve Farsça bir söz kullanılmasa, lisanımızın sadeliği bir kat daha artar. Sözümlü daha açıkça söyleyelim. İşaret edatımızı "filân-ı mezkûr" gibi Osmanlı lisanında kaidesi olmayan bir surette yazacağımıza "mezkûr filân" yazsak ve "a'mâl-i hayriyye" diyeceğimize "hayırlı a'mâl" desek, sıfatla mevsuf beyninde on yerde mutabakat aramağa hiç mecbur olmazdık. "hayırlı a'mâl" diyeceğimize "hayırlı ameller" desek ve diğer cemi'lerde dahi hep bu sureti iltizam etsek, müfredini öğrenebilmiş olduğumuz kelimelerin cem'-i killeli "ef'ul, ef'ile, fi'le" vezinlerinden hangisine tatbik edileceği ve cem'-i kesretler nasıl bulunacağı için hiç zihin yormağa mecbur olmazdık. "Zümre-i Üdebâ" yazacağımıza "edibler zümresi" desek ve her izafette bu sureti kabul etsek, izafet-i lâfziyye midir, izâfet-i ma'neviyye midir ve bunların her birinde muzaf ile muzafü'n'ileyhin kaç yerde mutakabatı şarttır, hiç buralarını da bilmek lâzım gelmezdi."¹⁶

Tiyatro sahasında Halk diline yönelme çok erken başlamış Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, Ali Bey, Teodor Kasap'ın eserleriyle -sanat yönünden olmasa da- sadelik noktasından hemen hemen amacına ulaşmıştı. Tiyatro dilinin bu başarısı, Namık Kemal ve Abdülhak Hamid'in farklı bir yoldan gelişen Tiyatro eserlerinin bulunmasından dolayı zamanında gereğince farkedilememiştir.

II. Abdülhamid'nin tahta çıkmasından sonra anayasa hazırlanırken devletin resmî dilinin tespit edilmesi gerekmişti. Anayasanın 18. maddesine Osmanlı Devletinin resmî dilinin Türkçe olduğu ve devlet hizmetine girecekler için bu dilin bilinmesi gerektiğine dair bir hüküm konuldu.¹⁷ İlk Mebuslar Meclisi toplanınca da lehçe ve şive meselesi

¹⁵Ahmet Hamdi Tanpınar, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1956, s. 222.

¹⁶Agâh Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara, 1972,s. 127.

¹⁷Enver Ziya karal, "Osmanlı Tarihinde Türk Dili sorunu -Tarih Açısından Bir Açıklama-", Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1978, ss.7-95.

ortaya çıktı. Meclis stenografları, söylenen kelimeleri yazamıyorlardı; Ahmet Midhat Efendi zabıt tutmaya ve söylenenleri yazı diline çevirmeye memur edildi. Ahmet Midhat Efendi bu işi yaparken bir gün bayıldı. Mebuslar Türk dilinin lehçe ve ağızlarının çıkardığı büyük karışıklığın karşısında şaşkına döndüler. İstanbul halkı taşradan gelen mebusların diliyle alay etmeye başladı. Bu durum, Türkçenin bütün problemlerini gözler önüne serdi ve yeni rejim ile dil arasındaki münasebetin bütün aydınlar tarafından iyice anlaşılmasını sağladı. Böylece, Parlamenter rejimin zaruretleri, daha 1877 yılında resmî dilin tespitinin, İstanbul lehçesinin esas alınmasının , yazı dili ile konuşma dilinin birleştirilmesinin gerektiğini göstermişti.

II. Abdülhamid'in iradesiyle meclis kapatılıp siyâsî konuların yazılması sansür edilince, aydınlar, meclisin açılmasıyla problemleri ortaya çıkan ve üzerinde yazı yazılması yasaklanmamış olan dil konusuna eğildiler. Basında çok canlı bir şekilde dil meseleleri tartışıldı. Tercüman-ı Hakikat, Ceride-i Havadis, Vakıf gazeteleri iki yıl müddetle hemen her gün dil meselelerini ele aldı. Abdurrahman Süreyya, Hacı İbrahim Efendi, Rezaizâde Mahmud Ekrem, Ahmed Midhad Efendi, Lastik Sait, Ali Suat, Mehmed Edib, Mustafa Reşid, Hasan Hulki, Ahmet Hamid gibi yazarlar fikirlerini ortaya koydular.¹⁸ Bu tartışmalarda, resmî yazışma dilinin sadeleştirilmesi, alfabenin ıslahı, Türkçenin Arapça ve Farsça kurallarından kurtarılması istekleri ağır basıyordu.

Ayrıca Abdülhamid II.'nin saltanatının son yıllarında ortaya çıkan vehminin bir sonucu olarak İkinci Meşrutiyetin ilânından önceki yıllarda Osmanlı matbuatı gerek muhteva gerek sayı bakımından oldukça zayıf bir durumdaydı.¹⁹ Bu devirde istibdadın baskısıyla güç duruma düşen basın, dili sadeleştirerek yaşama şansını arttırmaya yönelmişti. Yurt dışında çıkan gazeteler, siyasi bir karakter gösterdiklerinden geniş kitlelere hitab etmek istiyorlar ve mümkün olduğunca sade bir dil kullanıyorlardı. Siyasi fikirlerin ifadesinde mizahtan faydalanılması, mizah gazetelerinin tutulması, dilin folklorla açılması, sadeleşme yolunda önemli adımların atılmasını sağlıyordu.

Genç Kalemler mensupları üzerinde fikirleriyle en etkili olan dilcimiz Şemsettin Sami'dir. Bu dilcimizin üzerinde durduğu en önemli meselelerden birisi "edebiyat ve yazı lisanımızın Arap ve Fars kelime ve kaidelerinin hakimiyetinden" kurtulması düşüncesi olmuştur.²⁰ Şemsettin Sâmî, II. Meşrutiyeten evvel ve Genç kalemler'den önce Türkçe, Arapça ve Farsça'dan müteşekkil bir dil olamayacağını, Türkçe'nin müstakil bir dil olduğunu, Arapça ve Farsça kelimelerin mümkün olduğu kadar az kullanılması gerektiğini, bu dillerden alınan kelimelerin geldikleri dilin kaideleriyle

¹⁸Enver Ziya karal, "Osmanlı Tarihinde Türk Dili sorunu -Tarih Açısından Bir Açıklama-", s.62.

¹⁹Vedat Günyol, "Matbuat", İslâm Ansiklopedisi, C.7

²⁰Ömer Faruk Akün, Şemsettin Sâmî, İslam Ansiklopedisi, C.XI.

değil, Türkçe'nin kaidelerine uyularak kullanılması gerektiğini "Lisân-ı Türkî", "Kitabet ve İnşa", "Okuyup Yazmak ve Usûl-i Mürâsele" gibi makalelerinde ifade etmiş, daha sonra da bu düşüncelerini geniş bir şekilde ele almıştır.²¹ Şemsettin Samî, bütün yabancı kelimelerin dilimizden çıkarılmasını isteyen tasfiyeciliğe karşıydı. Türkçeleri mevcut bulunan ve konuşma dilinde kullanılmayan Arapça ve Farsça kelimelerin dilimizden çıkarılması gerektiğini savunuyordu. Konuşma diline girmiş kelimeleri ise, artık Türkçe'nin malı olmuş kabul ediyordu. **Terimler meselesini, "ıslahat-ı fennîye"yi, fenle uğraşanların tespit etmesi gerektiğini söylüyordu.** Türk dilinin bütünlüğünü sağlamak için İstanbul Türkçesinin esas alınmasını teklif ediyordu. II. Meşrutiyetten önce ve sonra bu fikirler, zaman zaman büyük münakaşalara sebep olmakla birlikte umumiyetle aydınlar tarafından benimsenmişti, Bazı Türk aydınları da değişik noktalardan yola çıkmalarına rağmen benzer fikirler ileriye sürüyordu. Manastırlı Rifat, Necip Asım, Mehmed Akif, Hakkı Behiç, Celal Sahir gibi aydınlar da dil konusunda Şemseddin Sâmî'nin ileri sürdüğü fikirler etrafında dönüyorlardı.

Muallim Naci, devrinde sade nesrin en güzel örneklerini vermiş, makalelerinde de tabî ve sade bir dille yazılması gerektiğini ileri sürmüştür. Sağlam dili ile kendisinden sonraki nesilleri etkilemiştir.

Genç Kalemler mensuplarından önce dilimizden yabancı gramer kurallarının atılması gerektiğini söyleyenlerden birisi de Beşir Fuad'dır. Beşir Fuad, Türkçenin sadeliğe doğru gittiğine inanıyordu. Sadeleşmede tutulacak yolu da şöyle ifade ediyordu: "Avrupa lisanları nasıl Lâtin ve Yunan lisanlarından istiane etmişlerse biz de öylece Lisan-ı arabî ve farisîden istimdat etmişiz; bu lisanları doğru yazıp söyleyebilmek için Lâtin ve atik Yunan lisanlarının kavaidini ayrıca tahsile lüzum yoksa Türkçe için dahi bilhassa Arapça ve Farsçanın kaidelerini öğrenmeye ihtiyaç hissetmemelidir."²²

Modern Türk kısa hikâye türünün kurucusu olan ve bu eserlerinde umumiyetle yerli hayatımızı ele alarak millî edebiyat mensuplarının gayelerinden birisinin gerçekleşmesine hizmet eden yazarlarımızdan birisi olan Sami Paşazade Sezai, birçok makalesinde sade bir dille yazmayı tavsiye etmiş bu faaliyetleriyle Milli Edebiyat akımının zeminini hazırlayanlar arasında önemli bir yer kazanmıştır. ²³

Sami Paşazade Sezai, 1898'de Rumuzü'l-edeb'de neşredilen "Musahabe" başlıklı yazısında Türk dili ve edebiyatıyla ilgili önemli düşünceler ileri sürer. "Muhasebe" yazarın bir ramazan gecesi Şehzadebaşı'nda gördüğü paradoksal manzarayla ilgili şu

²¹Ömer Faruk Akün, Şemsettin Sâmî, İslam Ansiklopedisi, C.XI.

²²Orhan Okay, Beşir Fuad, İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti, İstanbul, s.126.

²³Zeynep Kerman, Sami Paşazâde Sezaî'nin Hikâye-Hatıra-Mektup ve Edebî Makaleleri, İstanbul, 1981, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s.303--362.

müşahedesıyla başlar: "Çaycı dükkanları karşılarında "sirk"!.. Zuhurî kolu! Beş-on adım ilerde "fonograf"!.. Karagöz! Yanı başında "Sinematograf"!.. Edison zuhurî kolunu seyrediyor, Karagöz Edison'u dinliyordu." Doğu ile Batı arasındaki tezadı canlı bir tablo gibi karşısında bulan yazar, bir müddet Moliere'in bir oyununu seyrettikten sonra Moliere'le Nasrettin Hoca'yı karşılaştırarak, Nasrettin Hoca'dan doğmuş bir komedimizin olmayışına üzülür. Bu düşüncelerle oyunu yarım bırakıp Karagöz seyretmeye gider. Hacivat'ın külfetli dili karşısında hiddetlenen Karagöz'ü haklı bularak şöyle der: "Edebiyat bahsinde de Karagöz'ün fikrindeyim. Karagöz dese ki: Bir adam hem Arap, hem Türk, hem Acem olamadığı gibi bir edebiyat da hem Arap, hem Türk, hem Acem olamaz. Dünyada başka bir milletin sarfiyle yazar, okur bir kavim yoktur... Dünyanın bütün elsin-i kemali bir araya gelse bir Türkte Türkçe kelimelerin hâsıl ettiği tesiri vücuda getiremez. Belki de biz Türklere sözün Arap ve Latin milletleri derecesinde tesiri olmaması Arabî ile Farisî'nin kesret-i istimalinden neş'et ediyor. Asıl şikayet de bu kesret veya suiistimale aittir. Yoksa cihanın en büyük medeniyetinden birinin, en âli edebiyatından birincilerinin lisanı ve kendi dilimizin bünyan-ı beyanı olan Arabî ile Farisî'den kim iddia-yı istiğna edebilir? Öyle düşünüyorum ki esasen fikirler, nazarlar, "mümkün olduğu kadar" Türkçeye matuf olmalıdır. Bu maksada çalışmalı ."24 Yazar muhasebesini "Vakıa her lisanın yazılışıyla söylenişinde fark vardır. Fakat söylemekle yazmak beyninde bizimki kadar ayrı iki lisan kullananları ben bilmiyorum." diyerek bitirir.

Sami Paşazade Sezai, bu muhasebesinde günlük bir müşahedesinden yola çıkarak dilde sadeleşmenin ve millî bir edebiyata sahip olmanın zarurî olduğunu çok net bir biçimde ifade etmiştir. Şinasi'den ve Ziya Paşa'dan başlayarak birçok yazarımızın işaret ettiği bir kaynağa kendi kaynaklarımıza dönmek gerektiğini görmüştür. Anlamak ve ifade etmekle ana dil arasındaki sıkı ilişkiyi kavramış, edebiyatımızın temel problemlerinden birisinin burada yattığını göstermiştir. Yazı dili ile konuşma dili arasındaki uçurumun tabîî boyutlara indirilmesini istemiştir.

Şura-yı Ümmet'te yayınlanan "Lisan" adlı makalesinde meşhur yazarlarımızın eserlerinin fazla basılmamasının sebebini kullandıkları dilin belirsizliğine ve yabancılığına bağlar: "Fakat söylediğimiz bu fevkâlade güzel, bu pür-âheng-i marifet lisan ne lisanıdır? O tasvir edilen âli, rakik hissiyat kimin hissiyatıdır? İtiraf edilir ki, bu lisan ve hissiyat kanun-ı tekemmüle tâbi bir büyük teâli ve terakkidir. Fakat bu terakki ve teâli tabiatımızdan, aslımızdan değil, garptandır."25 Aynı şekilde Divan şairlerinin ihtişamlı sözleri de sun'idir, yapmadır ve ifadeleriyle "décadent"dırlar. Sami Paşazade Sezai, dil ve edebiyat ile "ruh-ı kavmiyet" arasındaki derin ilişkiye dikkati

²⁴Kerman, s.62-66.

²⁵Kerman, s.334.

çeker ve edebiyatın kavmin aslını, neslini, yurdunu, yaşayışını, zevk ve tabiatını yansıtmamasını ister, zira bunlar edebiyatımıza can verecektir. Bu düşünceler, daha sonra Genç Kalemler tarafından da ileri sürülecektir.

Genç Kalemler mensuplarının "Yeni Lisan" hareketi esnasında ileri sürdükleri bütün teklifler, aslında yukarıda belirttiğimiz yazarlar tarafından parça parça ifade edilmişti. Genç Kalemler mensupları da bu hakikati daima hatırlattılar. Ali Canip, Ömer seyfettin ve ziya Gökalp, "Yeni Lisan" meselesinde sosyal temayüllerden yola çıkmışlardı. Türk halkının "vicdanında" başlamış bir temayülü geliştirmeye uğraşıyorlardı. Bu üç yazar da "Yeni Lisan" konusunda Tanzimattan beri ileri sürülen "eski" fikirlerden hareket ediyorlardı. Kurmaya çalıştıkları dilin de ismine rağmen yeni bir dil olmadığını, aslında halkın konuştuğu dili yazı dili haline getirmeye çalıştıklarını ifade ediyorlardı. Bütün yazılarında, bu hususu çok açık bir şekilde ifade etmelerine rağmen, sosyal fikirleri de dil ve edebiyatla ilgili fikirleri de haksız bir biçimde çok yeni görüşler gibi tepki gördü.²⁶ İşin tuhaf tarafı "Yeni Lisan" hareketi başarıya ulaştıktan sonra da durmadan onların bu hareketin başlatıcıları olmadığı iddiaları tekrarlandı durdu. Bu işe başlama şerefine İstanbul'a mı İzmir'e mi ait olduğu konuları, lüzumsuz bir şekilde basında uzun uzun tartışıldı durdu.²⁷

II. Meşrutiyetin İlânı ve Selânik'teki Şartlar

1889 yılında İstanbul'da Abdülhamid'e karşı İttihad ve Terakki Cemiyeti adı altında gizli bir cemiyet kurulmuştu. Aynı yıl Ahmet Rıza Bey, Paris'te Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyetini kurdu. Bunları mevcut idareden memnun olmayan benzer cemiyetler takibetti. Jön Türk hareketi olarak adlandırılan bu faaliyetlerin asıl amacı meşrutiyetin tekrar ilân edilmesini sağlamaktı. II. Abdülhamid'e karşı olan Jön Türkler, kuvvetli bir muhalefet yapıyorlar, mevcut sosyal kurumlara karşı mücadele ediyorlardı. Paris'te çıkarılmakta olan Fransızca Meşveret gazetesinde (15 ağustos 1897) ilan edilen

²⁶"Yeni Lisan" hareketinin başarıya ulaşmasından sonra, hatta Cumhuriyet Devrinde "Yeni Lisan" hareketinin gerçek sahibi kimlerdir tartışmalarının yapılması, Genç Kalemler hareketinin günümüzde bile birçokları tarafından anlaşılamamış olduğunu göstermektedir.

²⁷Aslında bu tartışmaların bir başka sebebi, dilimizin sadeleşmesinin iyi bir tarihçesinin yapılmamış olmasıdır. Bugüne kadar yapılan önemli çalışmalara rağmen dilimizdeki değişiklikler bütünlüğü içinde ele alınmamıştır. Bunun sebepleri şunlardır:1)Önce dil, çok geniş kategoriler içinde değerlendirilmiş ve pek onların dışına çıkılmamıştır. Meselâ, çalışmalar, yazı dili ve konuşma dili gibi genel kavramlara dayanılarak yapıldığından yazarların teklifleri ve eserlerin dili konusunda sağlam tespitler yapılamamış, yapılan tespitler de farkları yok etmiştir. 2) Dildeki değişimler, hemen daima kelime düzeyinde ele alınmış, çok sınırlı bir şekilde sentaks göz önünde bulundurulmuştur. 3) Dilin sadeleşmesi, sosyal, lengüistik, retorik kategoriler içinde ele alınmamıştır. Her edebî türde, dil değişimi, az çok farklı bir grafik çizmiştir. Basın gözönüne alındığında, mizah gazeteleri, çocuk gazeteleri devrinin genel eğiliminin dışında kalmaktadır.

programlarından anlaşıldığına göre Ahmet Rıza Bey'in etrafında toplanan Jön Türkler, esas itibariyle 1839-1876 yılları arasında çıkarılan kanunlarla Abdülhamid'in ortaya koyduğu kanûn-ı esasînin uygulanmasını istiyorlardı. Şura-yı Ümmet gazetesinin de desteklemesiyle, amaçları arasına meşrutiyet için bir kamuoyu yaratılması ve halkın aydınlatılması konularını aldılar. 1906'ya kadar Genç Türkler, henüz ihtilâlcî yahut inkılapçı bir hüviyette değildir. Gerek Ahmed Rıza Bey'in yazılarında gerek Şûrâ-yı Ümmet'te çıkan yazılarda ihtilâl fikri zararlı görülür.

Adem-i merkeziyet fikrini savunan Sabahattin Bey ise daha çok ihtilâlcî fikirlere sahipti. "la science Sociale" ekolüne bağlı olan Sabahattin Bey, bilhassa Edmond Demolins'i okuyordu. Paris'te arkadaşlarıyla birlikte 1906 yılında Terakkî gazetesini kurmuş ve bu gazetede siyasî mesleğini açıklamıştı. Sabahattin Bey'in ihtilâlcî fikirleri Ali Canip'e kuvvetle tesir edecektir. Meşrutiyetin ilânından sonra edebî bir ihtilalin gerektiğini savunacaktır. İmparatorluk dahilindeki azınlıkların faaliyetlerini değerlendirirken de Sabahattin Bey'in görüşlerinden yararlanacaktır.

Mısır'da Türkçe olarak yayınlanan "Şûrâ-yı Ümmet" gazetesinin ilk nüshasında "10 Nisan 1902" neşredilen ve İttihad ve Terakkî'nin program ve genel amaçlarını açıklayan yazıda "Saray zindanlarında hapse mahkûm ve her türlü niam-ı maarif ve medeniyeden mahrum olan âile-i saltanat efradını bu hal-i esaretten kurtarmağa, müktesebât-ı ilmiyyeden hissedar eylemeğe ve hanedan-ı Osmanînin makam-ı hilâfet ve saltanatta -mülk ve millete nâfi olacak surette- bekasını takviyeye çalışmak..."²⁸tan bahsedilmesi ve hafiyelerden gelen curnaller Abdülhamid'i telâşa düşürmüştü. Abdülhamid, şehzadelerle en ufak bir ilişki olanları, hatta yolda saltanata duyduğu hürmetten dolayı şehzadeyi selâmlayanları, şehzadeyle aynı terziden giyinenleri... sürgüne gönderir. 1902 yılında İstanbul'da bir sürgün kasırgası eser. Yalnız Sivas'a sürülenlerin sayısı bini aşar.²⁹ Ali Canip'in babası da işte bu olaylar içinde Selânik'e sürülür.

Devrin idaresinden memnun olmayan Selânik'li gençler, yurda sokulması yasaklanan yayınları temin ediyorlar ve dağıtımını yapıyorlardı. Bu gençler, 1906 yılında "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti"ni kurdular. Cemiyetin kurucu üyeleri şunlardı: Talat Bey (sonra paşa ve sadr-ı âzam), Rahmi Bey (sonra İzmir valisi), Midhat Şükrü Bey (sonraki İttihad ve Terakki kâtib-i umumîsi ve Cumhuriyet devrinde Sivas milletvekili), Bursalı Tahir Bey (Askerî Rüştiye müdürü, tarihçi), Yüzbaşı Ömer Naci Bey (şair, hatip), Mülazım İsmail Canbulat Bey (Meşrutiyet devri nâzırlarından, İzmir suikasti dolayısıyla idam edilmiştir), Kâzım Nâmi Bey (yazar, cumhuriyet devri

²⁸Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, C.I-Kısım:I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.262.

²⁹A.g.e., s.264.

milletvekillерinden), Hakkı Baha Bey (Bursalı), Edib Servet Bey (Erkân-ı harp yüzbaşısı, cumhuriyet devri milletvekillерinden), Naki Bey.³⁰

Balkanlarda ve Anadolu'da bilhassa ordu içinde inkılapçı bir gençliğin iş başına geçmesiyle, yurt dışında ve sürgünler arasında olan muhalefetin merkezi Selânik'e kaydı. Eylül 1907'de Selânik grubu Paris'teki eski İttihat ve Terakki örgütüyle -birisi dış, birisi iç işlerde muhtar olmak kaydıyla- birleşti. ³¹

O yıllarda, Meşrutî bir idareye sahip olan Japonya, istibdatla yönetilen Rusya'yı yenmişti. Rusya ve İran bunu demokratik kurumların başarısı olarak değerlendirmiş meşrutî rejime geçmişlerdi. Diğer taraftan 1908'de İngiliz ve Rus hükümdarlarının Reval'da buluşmasını inkılapçı Türk subayları, Hasta Adam sayılan Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesiyle ilgili bir görüşme olarak değerlendirdiler. Ordunun bakımsızlığı, maaşların ödenmemesi, huzursuzluğu artırmıştı. Aydınlar arasında meşrutiyetin ilan edilmesinden başka çare kalmadığı görüşü iyice benimsenmişti. Enver Bey, durum hakkında bilgi vermek üzere İstanbul'a çağrılınca, Resne dağlarına çekildi. Ardından Kolağası Niyazi Bey, bir miktar asker ve mühimmatla dağa çıktı. 7 Temmuz 1908'de Abdülhamid'in isyanı bastırmak ve Niyazi bey'i yakalamak için büyük ümitlerle Selânik'e gönderdiği Şemsi Paşa, Manastır telgraf merkezinden çıkarken Mülazım Bigalı Atıf Efendi tarafından öldürüldü. Bu hadiselerden sonra Selânik ve Manastır'daki ordular Abdülhamid'e açıkça cephe aldılar. Edirne'deki İkinci Ordu'dan destek aldılar. İzmir'den Selânik'e yollanan Anadolu birlikleri de harekete katılmak üzere ikna edildi. 20 Temmuz günü Manastır'daki müslüman halk ayaklandı, bunu Kosova'daki ayaklanmalar takib etti. Padişaha Meşrutiyet'i ilân etmesi için Rumeli merkezlerinden telgraflar çekildi. Ayın 23'ünde Manastır'da Meşrutiyet ilân edildi.

Abdülhamid bu baskıların sonunda meşrutiyeti ilân etmek zorunda kaldı. Meşrutiyetin ilân edilmesinden sonra, İttihad ve Terakkî Cemiyeti'nin Selânik'teki Merkez-i Umumîsi, üyelerinden Ahmet Rıza, Talat, Hüseyin Kadri, Hayri, Midhat Şükrü, Habib, Enver (paşa), İsmail Hakkı, Dr. Bahaeddin Şâkir ve Nâzım Bey'leri hükümeti gözetlemek üzere İstanbul'a göndermişti. İttihatçılar yeni kabinede yer alamamakla birlikte büyük ölçüde iktidara sahip olmuşlardı ³²

Meşrutiyetin ilânı, hafıye teşkilatının ve sansürün ortadan kaldırılması, siyasî suçluların afvı imparatorlukta büyük bir sevinç uyandırdı ve iyimserlik yarattı. Türk matbuatında ve fikir hayatında büyük bir canlılık ortaya çıktı.

³⁰Ali Canip, doğrudan cemiyete dahil olmadığı halde kurucu kadroda bulunan Kâzım Nâmi Bey ve Ömer Naci Bey ile çok samimî arkadaştı.

³¹Bernard Levis, Modern Türkiyenin Doğuşu, Çev.: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991, s.204.

³²Fethi Tevetoğlu, İttihat ve Terakkî Cemiyeti, Türk Ansiklopedisi, C.XX.

1908 yılının kasım sonu ile Aralık başında seçimler yapıldı. Meşrutiyetin ilanı ile ortaya çıkan iyimser hava Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilân etmesi, Bosna-Hersek'in elden çıkması, Girit'in Yunanistan'la birleşmesi, menfaat gruplarının çekişmeleri gibi sebeplerle kısa sürede yerini karamsarlığa ve karışıklığa bıraktı. Yurt dışından dönen Jön Türk üyeleri durumdan memnun olmayanlarla birleşerek yeni partiler kurdular. Ortaya değişik görüşleri temsil eden "Fedakâran-ı Millet cemiyeti", "Osmanlı Ahrâr Fırkası", "Osmanlı Demokrat Fırkası", "İttihâd-ı Muhammedî Fırkası" gibi partiler çıktı. Bu partiler, İttihad ve Terakkî aleyhine geniş bir propaganda faaliyetine giriştiler. 31 Mart 1909 tarihinde gerici güçler bu durumdan istifade ederek ayaklandılar. Selânik'te bulunan 3. Ordu, Mahmud Şevket Paşa kumandasında harekete geçti, Edirne'de bulunan birlikler de 3. Orduya katıldı. Kurmay başkanlığını Mustafa Kemal'in yaptığı Hareket Ordusu, İstanbul'a girerek isyanı bastırdı. İttihad ve Terakkî mensupları ile hükümet üyeleri toplanarak II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesine ve V. Mehmet Reşat'ın padişah ilân edilmesine karar verdi. Tahttan indirilen II. Abdülhamid, ikamet etmek üzere Selânik'e gönderildi.

Hareket Ordusu komutanı Mahmud Şevket Paşa, üç ordunun "Umumî Müffettişliği" sıfatını alarak iki yıl süre ile sıkı yönetim ilan etti.

Ali Canip'in hatıralarında da yer alan "Hizb-i Cedid" hareketi, II. Meşrutiyet'ten sonraki meclis içi muhalefetin ilk ciddî belirtileriydi. 1911 başlarında siyâsî ve ictimâî hoşnutsuzluklar "Hizb-i Cedid" ve "Hizb-i Terakkî" gruplarının ortaya çıkmasına yol açtı. "Hizb-i Cedid" in liderleri olan Miralay Sadık ve Abdülaziz Mecdi Bey, demokratik ve meşrutî olarak adlandırdıkları isteklerini on maddelik bir muhtırayla ortaya koydular. "Hizb-i Terakkî" ise, küçük bir sol-kanat grubuydu. İttihad ve Terakkî'nin Selânik'te yaptığı son ve gizli bir toplantıda bu hizib meselesi ele alındı, fakat Trablus saldırısı gözönüne alınarak anlaşmazlıklar tatlıya bağlanmağa çalışıldı. Ancak bu hal, beraberinde istifaları ve gücünmeleri getirdi, İttihad ve Terakkî güç kaybına uğradı. Muhalifler, 21 Kasım 1911'de liberal bir birlik parisi olan "Hürriyet ve İtilâf" partisini kurdular, liderleri Damat Ferit Paşa'ydı.³³

Mısır'da bulunan Kâmil Paşa'nın Padişaha bir mektup göndererek İttihad ve Terakkî mensuplarını iş başından uzaklaştırmasını tavsiye etmesi İttihatçıları telaşlandırdı. Meclisi dağıttılar, Kâmil Paşa'nın mektubunu yayınlayarak gözden

³³Bernard Levis, Modern Türkiyenin Doğuşu, Çev.: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991, s.220-221.

düşmesini sağladılar, yeniden seçim yaparak büyük mecliste bir çoğunluk elde ettiler.

1912 haziranında durumdan memnun olmayan subayları temsil eden bir "Halâskar Zabitan" grubu kuruldu, bu grubun çalışmaları sonucunda sonra İttihatçılar iktidardan uzaklaştırıldı, meclis feshedildi. Edirne'nin Bulgarlara verileceği şayiası üzerine başlarında Enver Paşa'nın bulunduğu bir grup Bâbîâli'ye baskın düzenledi, İttihatçılar tekrar iktidarı elde etti ve Mahmud Şevket Paşa sadarete getirildi. Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra 1918 yılına kadar memleketin idaresi Enver, Talât ve Cemal Paşa'ların eline geçti.

© <http://www.ege-edebiyat.org>